

KIRIM TÜRKLERİNDE MANE, ÇIN ve BEYİTLER

Mane, Çın and Beyit in Crimean Turks

Doç. Dr. Naciye YILDIZ*

ÖZET

Kırım-Tatar Türklerinin zengin bir sözlü edebiyat gelenekleri vardır. “Mane”, “çın” ve “beyitler” Kırım sahası sözlü edebiyat geleneğinin örnekleridir. “Mane”, “çın”, “beyit” veya Türkiye Türkçesi ile “mâni”ler, bütün Türk boylarının kendilerine özgü kültürel değerlerini ihtiva eder. Bu geleneksel örnekler, bölgelere göre kültürel farklılıkları da içinde barındırarak oluşurlar. Zenginlik ve çeşitlilikleri ile ender görülen bir yapıdadırlar. Bu makalede, “mane”, “çın” ve “beyit”ler, dış yapı (şekil) özellikleri, içyapı (muhteva, tema) ile dil ve üslup bakımlarından değerlendirilmiş; farklılık ve benzerlikler belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Mâni, Kırım-Tatar Türkleri, mane, çın, beyit.

ABSTRACT

Crimean-Tatar Turks have a wide range of oral literature tradition. “Mane”, “çın” and “beyit” are examples of oral literature tradition in the region of Crimean. “Mane”, “çın”, “beyit” or in Turkey Turkish “mâni”s, has combined the distinct cultural values off all Turkish tribes. This traditional examples are consist of which includes regional differences. They can be seen like a seldom structure with their wealth and variety. In this article, “mane”, “çın” and “beyit”s have been considered in point of formal characteristics, content (subject, theme), language and style and have been determined differences and similarities.

Key Words

Mâni, Crimean-Tatar Turks, mane, çın, beyit.

Anadolu’daki adlandırmadan hareketle, “mâni geleneği” dediğimiz gelenek, hemen hemen bütün Türk dünyasına aittir. Bu çalışmada, Kırım Türkleri’nin, “mâni geleneği” içinde yer alan mane, çın ve beyitlerinin özellikleri, benzeyen ve ayrılan yönleri tespit edilerek değişik temalardaki mane, çın ve beyitlere örnekler verilecek, şekil ve muhteva ile ilgili detaylar üzerinde durulacaktır. Bu çalışmada, örnekler için, Rıza Fazıl tarafından derlenerek 1975 yılında Kırım’da yayımlanan *Maneler ve Çınlar* isimli kitaptan faydalanılmıştır. 371 sayfalık bu kitapta, 918 mane; çın hakkında çınlar, cevaplı çınlar, geçmişteki ağır hayat şartlarını dile getiren çınlar, hasretle ilgili çınlar, şakalı ve mizahî çınlar, bilmececi çınlar, gençler tarafından söylenen çınlar, kızlar tarafından söylenen çınlar, çeşitli vakitlerde söylenen çınlar olmak

üzere dokuz konu başlığında toplanan çın örnekleri ve Nogay beyitleri yer almaktadır.

Mane, çın ve beyitler Kırım-Tatar Türklerinin anonim edebiyatlarının en zengin türlerindedir. Kırım-Tatar Türkleri, çın söylemeye “çınlamak”, çın söyleyene de “çıncı” demektedir ve aralarında mane ve çın bilmeyen çok az kişi vardır. Bir çında, çıncının “yüz altmış çuval” çın bildiğini söylemesi, çınların ve manelerin halk arasında ne kadar yaygın olduğunun ve sevildiğinin işaretidir.

Çın, mane veya beyit söylemek, Kırım-Tatar Türkleri için sıradan bir iş de değildir. Bunu, şu çın açık bir şekilde belirtmektedir;

“Çınlaganda aklıñı cıyıp çınla,
Sözleriñniñ manasını bilip çınla.
Çın aytkanda ağızıñ bir danedir,
Onı işitken kulaklar biñ danedir.” (Fazıl, 1975: 8)

* Gazi. Üniv. Fen Ed. Fak. Çağdaş Türk Lehçe ve Ed. Bölümü Öğretim Üyesi. nyildiz@gazi.edu.tr

Maneler

Dış Yapı Özellikleri:

1. Mısra sayısı: Bütün maneler dört mısradan meydana gelmektedir. Anadolu'daki ayaklı maniler gibi dörtten fazla mısradan meydana gelmiş mane yoktur.

2. Ölçü:

Türkiye Türkçesindeki çoğu maniler gibi, maneler de 7'li hece ölçüsüyle söylenmiştir. Genellikle bu kalıp doğru şekilde kullanılmakla birlikte, birkaç mânide;

Mermer kaya oyulmaz,
Çil balası sayılmaz.
Bir yüz değil, bin yaşasañ,
Bu dünyaya doyulmaz. (Fazıl, 1975: 33)

manesinin 3. mısrasında olduğu gibi, 7 heceli kalıbın bozulduğu görülmektedir.

2. Kafiye düzeni:

Maneler genellikle **aaba** kafiye düzeninde söylenir; ancak, **aabb**;

Sarı poşu al poşu
Ortasında mor poşu
Al poşuga sarındım
Men yaremni sağındım. (Fazıl, 1975: 67)

abbb;

Kara kazan içinde,
Pişirgensiñ aşını.
Oynatma kız kaşını,
Babañ keser başını (Fazıl, 1975: 52)

aaaa;

Kaya kayaya bakar,
Kayadan seller akar.
Sakallıya kim bakar,
Mıyıklı yürek yakar. (Fazıl, 1975: 42)

ve **abcb** kafiye düzeninde söylenen maneler de vardır:

Elimde bir top gül bar,
Küñge çıksam solacak.
Bugün sevda, yarın sevda
Bunun soñu ne olacak? (Fazıl, 1975: 24)

Kuruluşları bakımından maneler:

1er:

1. Mane kelimesi ile başlayanlar:
Mane mane maneler,
Yok içinde daneler.
Yeşil kiyer, al kiyer,
Çeşit kiyer yareler. (Fazıl, 1975: 28)

2. Bir mısraı soru kalıbında olan maneler:

Açıldı pencereler,
Köründi ak perdeler.
Acep kısmet olurmu
Şu kördigim güzeller? (Fazıl, 1975: 24)

3. İki mısraı soru kalıbında olan maneler:

Mavi basma kiyersiñ
Niçün boynıñ egersiñ?
Dogru söyle nazlı yar
Angimizni seversiñ? (Fazıl, 1975: 22)

4. Üç mısraı soru kalıbında olan maneler:

Bagçalarda gül barmı?
Gül túbünde suv barmı?
Bir gecelik musafirim
Eviñizde yer var mı? (Fazıl, 1975: 30)

5. Belli kelimelerle başlayan maneler:

Kayadan endim bugün
Elimde altın güğüm.
Er küñ körgen yarımni
Ne düñ kördim ne bugün

Kaya túbünde çokrak
Sen gül olsañ men yaprak
Gel ikimiz kavuşayık
Düşman közüne toprak

Kaya kayaya bakar
Kayadan seller akar
Burma mıyık turganda
Sakallıya kim bakar (Fazıl, 1975: 18)

6. Kelime redifli maneler:

Suv üstünde buz kaldı,
Baar bitti yaz kaldı.
Aşıkma, yarem, aşıkma
Kavuşmamız az kaldı. (Fazıl, 1975: 67)

Mânelerde işlenen temalar:

Manelerin bir kısmında Allah'a yalvarma söz konusudur:

Bir dalda eki kiraz,
Biri al, biri beyaz.
Yalvarırım Mevlama:
Şu güzelnî maña yaz. (Fazıl, 1975: 19)

Hasret ifade eden mâniler:

Dagda fındık cıyarım,
Al yavlıkka koyarım.
Yarem anda, men mında
Nasil körip toyarım (Fazıl, 1975: 20)

Sevgiliye sitem:

Közleriniz kömürmi?
Keçken küñler ömürmi?
Bir mektupçık yazmaysız
Yüreğiniz demirmi? (Fazıl, 1975: 20)

Beklenti ifade edenler:

Üç karanfil böleyim,
Aç kapıñm kireyim.
Uyan, uzan sar beni,
Sevdiğini bileyim. (Fazıl, 1975: 20)

Duruma göre davranma:

Yol çetinde bogdayım
Er küñ saña sevdayım.
Sever iseñ haber ver,
Sevmeseñ unutayım. (Fazıl, 1975: 21)

Sevgiliyi kaybetme endişesi:

Yeşil kıyme tanırlar,
Seni yolcu sanırlar.
Dostımdan çok duşmanım,
Seni menden alırlar (Fazıl, 1975: 22)

Sevgiliyi kaybetmenin üzüntüsü:

Bağçası bağ içinde,
Bağı duman içinde.
Men sevdim eller sardı
Kaldım zindan içinde (Fazıl, 1975: 22)

Hâlınden şikâyet:

Dağlar dağladı meni,
Körgeñ ağıladı meni.
Oğırsızñıñ evladı,
Yipsiz bağladı meni. (Fazıl, 1975: 23)

Yâr yolunu gözleme:

Dam üstünde dam taptım,
Çıktım yollarga baktım.
Yareñ kele deseler
Çifte lampalar yaktım. (Fazıl, 1975: 23)

Sır:

Üstündeki anterñ
Kögemlerge ildirme.
Men bir mektup yazdım,
Kimselerge bildirme. (Fazıl, 1975: 23)

Evliliğe hazırlık işareti:

Yüksek selbi yaprağı,
Kumsal yerñiñ toprağı.
Kız alacak yigitniñ,
Egri turar kalpağı.(Fazıl, 1975: 24)

Evllenme teklifi:

Ev ögünde gül-ççek,
Baarı kelse bürlensin.
Kel, anama kelin ol,
Yaşavımız türlensin. (Fazıl, 1975: 29)

Evllenme için uygun zaman:

Karadutu yemeli,
Dibinde eglenmeli.
Yeter endi bekârlık,
Kasımda evlenmeli. (Fazıl, 1975: 70)

Hâlıni sezdirme:

Kök kögergin uçurdum,
Yedi derya keçirdim.
Ağlamaga utandım da,
Oynap-külüp keçirdim. (Fazıl, 1975: 25)

Mektup:

Yel eskende ketirir
Sünbül-lale kokusun.
Bir mektupçuk yazayım
Güzel yarem okusun. (Fazıl, 1975: 26)

Tehdit:

Karanfilim burulır,
Akkan sular durulır.
Özüme yar taparım,
Seniñ boynuñ urulur. (Fazıl, 1975: 28)

Kuşlarla haberleşme:

Suv akar bullır-bullır,
Çevresi kızıl güldür.
Avelegen gögercinnen,
Maña sağığñ bildir. (Fazıl, 1975: 28)

Ailelerin razı olmayışları:

Bağçada kara kurma
Karşımda bakıp durma.
Anam meni saña bermez
Nafle boynunu urma (Fazıl, 1975: 32)

Dedikodu:

Dağda duman yayılır
Köyde kozu sayılır.
Çık keteyik, nazlı yarem,
Bu iş ilge duyulır. (Fazıl, 1975: 32)

Yaşlılar için dua:

Deste deste maneler,
Uzak yerde yareler.
Kartayganda bahtlı olsun
Közü yaşlı aneler. (Fazıl, 1975: 32)

Ümit vermeme:

Çaldığım bir bağlama,
Kara közlüm ağlama.
Men buralı degilim,
Maña gönül bağlama. (Fazıl, 1975: 33)

Dünyaya doymama:

Mermer kaya oyulmaz,
Çil balası sayılmaz.
Bir yüz degil, biñ yaşasañ,
Bu dünyaga doyulmaz. (Fazıl, 1975: 33)

Yârinden bir şey isteme:

Ay dogar Ayıstan'dan,
Kün dogar Künstan'dan.
Menim canım karpız istey
Yaremiñ bostanıdan (Fazıl, 1975: 34)

Hatırlanma isteği:

Zeytin yaprağı yeşil,
Tübünde kave pişir.
Sen kaveni içkende,
Meni hatrine tüşür. (Fazıl, 1975: 37)

Sevgilinin özelliği:

Yol yanıında yuvaçık,
İçi tolu sığırcık.
Şu malleden bir yar sevdim,
Saçları bar kuvurçık. (Fazıl, 1975: 37)

Öksüzlüğünden şikâyet:

Mane, mane, manem yok,
Ben öksüzim, anem yok.
Er kesde çifte-çifte,
Bende bir dane de yok. (Fazıl, 1975: 42)

Vedalaşma:

Atım benim borlı çal,
Ayakları ince tal.
Ketem uzakka ketem,
Güzelim, sağlıknen kal. (Fazıl, 1975: 45)

Mizah içerenler:

Ev aldında sarmaşık,
Men saña candan aşık.
Sen aklıma kelgende,
Elimden tüşe kaşık. (Fazıl, 1975: 46)

Kırım coğrafyasında bulunmayan
unsurlar da, bu manelerde yer almakta-
dır:

Karşıdan fil geliyor,
Dünyanı deviriyor.
Katlanacak dert değil,
Mevlam sabır veriyor. (Fazıl, 1975: 47)

Dargınlık:

Keten yaydım tizime,
Özüm ettim özüme.
Adına kurban olayım,
Ne darlıdñ sözüme. (Fazıl, 1975: 49)

İkaz:

Kara kazan içinde,
Pişirgensin aşın.
Oynatma kız kaşını,
Babañ keser başını (Fazıl, 1975: 52)

Soru-cevap:

Ay mısıñ, yıldız mısıñ?
Kelin misiñ, kız mısıñ?
Men bu gece baracağım,
Eviñde yağız mısıñ? (Fazıl, 1975: 54)

Ay degilim yıldızım,
Kelin degilim kızım,
Geceleri kelme sakın,
Küñdüz evde yağızım. (Fazıl, 1975:54)

Beddua:

Yımırtañın sarısı,
Yerge tüşti yarısı.
Kaynanañ ölgen deseler,
Görümçeme darısı. (Fazıl, 1975: 57)

Tavsiye:

Kereke kölmek eki kat,
Birini kiy, birin sat.
Menden gayrı yar sevseñ,
Özüñ deñizlerge at. (Fazıl, 1975: 55)

Gerçek:

Armut dalda sallanır,
Sallandıkça ballanır.
Yigit ne kadar karaman olsa,
Kene kızga yalvarır. (Fazıl, 1975: 56)

Şüphe:

Kota, yobka kiygensin,
Sen başkasın sevgensin.
Komşunızın oğlunu,
Özüne layık körgensin. (Fazıl, 1975: 62)

Hesap sorma:

Alma berdim aşadıñ,
Aşın kayda taşladıñ?
Özün sevip başladın,
Meni niçün taşladıñ? (Fazıl, 1975: 58)

Kaynanadan şikâyet:

Eki kapı yan-yana,
Ben istemem kaynana.
Kaynananın dilleri,
Yakar ep kelinleri. (Fazıl, 1975: 64)

Kararsızlık:

Aç kapını güzelim,
Yağmur yaga, kireyim.
Ekiñiz de güzelsiz,
Angiñizni seveyim? (Fazıl, 1975: 69)

Örneklerden, her türlü konunun
mane olarak dile getirilebildiği; kısa bir

kalıpla, kişinin en yoğun duyguları dahi ifade edebildiği anlaşılmaktadır. Daha pek çok temaya göre örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Bazı mane örnekleri Anadolu'daki örneklerin aynısıdır:

Bagçalarda nar mıdır?
Süt beyazı kar mıdır?
Yârim seniñ kalbiñde
Maña bir yer var mıdır? (Fazıl, 1975: 19)

Bazı örneklerde de lehçeye bağlı olarak kelime değişiklikleri yer almaktadır:

Tarelkada yüzüm bar,
Akız sende közüm bar.
Gel yanıma, bir danem,
Saña gizli sözüm bar. (Fazıl, 1975: 19)

mânisinde, Anadolu'da "Asmada üzüm var" olarak söylenen ilk mısra, lehçe özelliği olarak "tarelkada" şeklindedir.

Çıñlar

Dış yapı özellikleri:

1. Mısra sayısı: Çıñlar iki mısradan meydana gelmektedir. Doldurma mısra bulunmamaktadır.

2. Ölçü: Çıñlar, onbirli veya onikili hece ölçüsüyle söylenir.

Onbirli hece ölçüsüne örnek:

Zıy-çuv horaz çağıra, ayan, beyan,
Çıñcı ekeniñ bileyim, tañgaca dayan. (Fazıl, 1975: 205)

Onikili hece ölçüsü kalıbıyla söylemeler:

Şeytanga çarık kiysettim, şemidanga,
Çıñcı ekeniñ bileyim, çık meydanga. (Fazıl, 1975: 204)

3. Kafiye düzeni: Örneklerde görüldüğü gibi, çıñların kafiye düzeni **aa** şeklindedir.

Çıñlarda işlenen temalar:

Manelerde olduğu gibi, her türlü konu, çıñlarda da yer almaktadır:

Çıñ söyleme ile ilgili çıñlar:

Çıñlaganda aklıñı cıyıp çıñla,
Sözleriniñ manasını bilip çıñla. (Fazıl, 1975: 205)

Bizge ilişken sav kalmaz, tilin tişler,
Çıñ bilmegen cigitler bugün nişler? (Fazıl, 1975: 208)

Çaresizlik:

Dertime deva tapılmay, özüme çare,
Kurtulmgaydım dünyadan, ölgeydim bare. (Fazıl, 1975: 257)

Dünyanın gelip geçiciliği:

Aygidi yalan dünyalar, kanatsız küñler,
Alevlenip yangan ot küllenmey söner. (Fazıl, 1975: 257)

İstemediğiyle evlendirilme konusunda çıñlar:

Ayttırganga vebalım, bergenge gunam,
"Yazık boldı balama" demedi anam. (Fazıl, 1975: 258)

Kart bir bayga eş boldım yaş başımnan,
Yelkensiz gemi köçecek köz yaşımnan. (Fazıl, 1975: 258)

Hasretle ilgili çıñlar:

Akşam ah dep cataman mektubiñ okıp,
Gece tüşke kelesiñ karanfil kokup. (Fazıl, 1975: 264)

Şaka yollu ve komik çıñlar:

Mına selam aleyküñ, batırlar, baylar,
Bizday yetken fakırını kim abaylar? (Fazıl, 1975: 267)

Altından araba bola eken, kümüştän arış,
Aleyküñ selam hoş keldiñ, Seydali sarhoş. (Fazıl, 1975: 267)

At torbaga koyganım arpa-kavuz,
Nişanlñm bilemen, calpak avuz. (Fazıl, 1975: 267)

Pencereñni açkansñ, capmagansñ,
Özüne layık bir dane tapmagansñ. (Fazıl, 1975: 268)

Cavun cavsa, yer yımşay, ölen öse,
Maña közüñ tüştimi, mıyıksız köse? (Fazıl, 1975: 268)

Mor melevşe morargan, tamır atkan,
Tabiat saña boy bergen, akıldan kıtkan. (Fazıl, 1975: 268)

Aşadan kele bir kişi yımırta sata,
Kız almaga malı yok, aborot sata. (Fazıl, 1975: 268)

Söyleyenlere veya söyleniş özelliklerine göre çıñlar:

Genç kızlar tarafından söylenenler:

Men babamda bir dane kafeste kuşman,
Aldımda yetken agam bar, daa pek yaşman. (Fazıl, 1975: 286)

Körülmeysiñ közüme, yüresiñ kayda?
Eşittim, toyıñ bolacak tuvacak ayda. (Fazıl,
1975:287)

Okugansıñ ocada, olgansıñ sohta,
Bir musafir etermen anam yokta. (Fazıl, 1975:
287)

Karaga beyaz yaramaz, kiy başkasın,
Menden saña yar olmaz süy başkasın. (Fazıl,
1975:292)

Bilmeceli cıñlar:

Soru:
Bugün tuvgan bir bala, kırkına yetmey,
Ölgen desem, canı bar, dünyadan ketmey.

Cevap:
Aydın onıñ manası, bilgenler aytar,
Kırkına yetmey, otuzda daim kaytar.

Soru:
Eki egiz köçanay emdi anasın,
Ölüden tiri tuvarım, ber manasın.

Cevap:
Eki bayram arası –arfemen kadir,
Ölüden tiri tuvacak yımirtadır. (Fazıl,
1975:269)

Gençlerin birbirine söylediği cıñlar:

On parmağın on altın, tırnağın kerbar,
Seni tapkan anayga cennette yer bar. (Fazıl,
1975:273)

Tilki tonım deñişmem cez-bakırğa,
Sen dülberrni bermezler ben fakırğa. (Fazıl,
1975:273)

Ayday mañlay astında beyaz betiñ,
Öldüre de, tirilte kıyafetiñ. (Fazıl, 1975:275)

Karşılıklı iki kişi tarafından ardı ardına söylenen cıñlar:

Genç:
Mına, selam aleykum, men de keldim,
Atımın başın baylamay, cibereberdim.
Kız:
Aleykum selam, hoş keldin, sen ekensiñ,
Bağçalarda açılğan gul ekensiñ.

Genç:
Selamımdan başladım elifke-taşka,
Kutlı bolsın toyınız kartka-yaşka.
Kız:

Akşam hayır, ak şavle, keyfler nice?
İşte keldi aldım bir eglence.

Genç:
Öte-kete cüresiñ köralmaymen,
Ne kalbte bolganıñ bilalmaymen.

Kız:
Ne demege bilmeymen ne aytmaga,
İstemeymen men seni mugaytmaga.

.....

Genç:
Aveylemen, aveley, konalmayman,
Avuzından bir cevap alalmayman.
Kız:
Cevabım şu, sözüm şu: sendey yaşka,
Gonül berdim, kimsem yok, senden başka.

Genç:
Demek, bizde gönül, bir şenleneyik,
Şay bolsa kel, toy yasap üyleneyik.
Kız:
Men razıman sözine, degeniñe
Tatlı melem bolayım şu derdiñe. (Fazıl,
1975:210-217)

Beyitler

Beyitler, Nogay Türkleri tarafından söylenen ve söyleniş özellikleri dikkate alındığında, mâni geleneği doğrultusunda değerlendirilebilecek olan formlardır.

Dış yapı özellikleri:

1- Mısra sayısı: Mısra sayılarına göre beyitler iki gruba ayrılmaktadır:

1.1. Mısra sayısı 8-20 arasında değışen beyitler. Bunlar “a-aa-ay” ünlemiyle başlayıp bir uzun bir kısa olmak üzere **8-20** mısradan meydana gelir ve “ey-ey” ünlemiyle biterler:

Sekiz mısradan meydana gelenler:

A-a-ay!
Bismilla dep, yalla dep, av
Mindim atka,
Közlerimni tige de kettim, av,
Men yak-yakka,
Öğüz karayman dep av,
Ayttım dav kartka,
Öğüz de değıl muradım, av,
Kız karamakta, ey-ey!... (Fazıl, 1975:318)

On mısradan meydana gelenler:

A-a-ay!
Ayt deseñiz men aytayım, av,
Bilgenden soñ.
Ah degende, ak cigerim, av,
Küygenden soñ.
Til-tañlayım körüñedir, av,
Külgenden soñ.
Dünyaları devir etken, av,
Eki ayagım.
Toprak olup, çürüp kalır, ay, igiler,
Ölğenden soñ, ey-ey. (Fazıl, 1975:308)

Onbeş mısradan meydana gelenler:

A-a-ay!
Ayt deseñiz, men aytayım Nogaynıñ beyitin,
Bilgenden soñ.
Tilmen-tañlay körüneken, ay,
Külgenden soñ.
Üstimizge otlar biter, ay,
Ölgenden soñ.
Tokuz tüye tölep alğan baynıñ kızı
Bizge ne eter?
Sipte küñü aktan korkıp,
İyisin eter,
Ekinci küñü haktan uyalıp,
Sıyısın eter.
Üçüncü küñü duvadaknıñ atasında
Çadırlanıp a-ay,
Bayga da keter, ey-ey!... (Fazıl, 1975:333)

Bu tarz söyleyişlerde hem uzun hem de kısa mısralarda kesin bir kalıp yoktur. Kısa mısralarda 4'lü ve 5'li hece ölçüsü kalıbı yaygın olarak kullanılırken, uzun mısralarda 8 ile 14 hece arasında değişkenlik görülmektedir.

Bu söyleniş tarzındaki beyitler konuları bakımından değerlendirildiğinde, her beyitin bir kompozisyon bütünlüğüne olduğu dikkati çekmektedir:

2. Dört mısra olarak söylenenler:
Bu tarzdaki beyitler ise maneler ile mısra sayısı, kafiye düzeni, vezinleri ve konuları bakımından benzerlik göstermektedir.

Kemanenıñ teli bar,
Ne inecik beli bar.
Yıldızlarga uçmanñ
Kelecekte yeri bar. (Fazıl, 1975:359)

Ne baştandır, ne yaştan,
Ne kaştandır, ne aştan.
Çalışmağa sevgenler
Alır ötmekni taştan. (Fazıl, 1975:360)

Kökte yıldız az kaldı,
Tel üzüldi, saz kaldı.
Antennasız ev töpe
Köyimizde az kaldı. (Fazıl, 1975:361)

Köyge traktor almalı,
Teren saban salmalı.
Komşudaki köyler de
Bizden örnek almalı. (Fazıl, 1975:355)

Örneklerle de tespit edildiği gibi, aynı geleneğin ürünü olmakla birlikte, çın, mane ve beyitler, söylendikleri bölge, ağız özellikleri, söyleyicileri ve yapıları bakımından ihtiva ettikleri farklılıklarla zengin bir kültürü yansıtmaktadır. Çınlar, Kırım'ın "Çöl" ve "Orta Yolak" bölgelerinde, maneler ise yalı boyunda ve dağ eteğinde geleneksel olarak ortaya çıkmıştır (Fazıl, 1975:10). Nogay Türkleri arasında benzer tarzda söylenen halk edebiyatı türlerinin aldığı isim ise, "beyit"tir.

Kırım'da Çöl bölgesinde Nogay, Orta Yolak bölgesinde Bahçesaray; yalı boyunda ve dağ eteğinde Türkiye Türkçesine çok yakın bir ağız kullanılmaktadır. Çınlar daha çok delikanlılar ve genç kızlar arasında, çın yarışmaları ile ortaya çıkmakta, karşılıklı olarak söylenmektedir. Bunların arasından en güzelleri, dilden dile halk arasında yayılarak çın repertuarına dahil olmaktadır. Toylarda ve bayramlarda çın yarışmaları da yapılmaktadır. Maneler ise daha çok bayramlarda ya da herhangi bir iş sebebiyle kendi aralarında toplanan genç kızlar tarafından, daire şeklinde bir araya gelerek horon eşliğinde, tek tek veya hep bir ağızdan icra edilir. Bu özelliğinden dolayı manelerde, genç kızların daha samimî duygu ve düşüncelerini tespit etmek mümkündür.

Yapı bakımından da maneler ve çınlar arasında farklılık bulunmaktadır. Çınlar iki, maneler ise dört mısradan meydana gelmektedir. Ayrıca manelerin 7 heceli kalıpla söylenmesine karşılık, çınlar 11'li hece kalıbıyla söylenmektedirler. Manelerde, Anadolu sahasındaki mâniler gibi ilk iki mısra doldurma mısralardır. Çınlarda doldurma mısra yoktur.

Beyitler ise, iki ayrı tarzda söylenmektedir. Bunların birinci tipi, "A-aa-ay"

ünlemlerle başlayıp bir uzun bir kısa olmak üzere 8-20 mısradan meydana gelen ve “ey-ey” ünlemlerle bitenlerdir. Bunlar serbest yapılarıyla, hem çınlardan hem de manelerden şekil bakımından farklıdır. İkinci tip beyitler, maneler gibi 4 mısra olarak ve 7-8’li hece ölçüsü kalıplarıyla söylenmektedir. Beyitlerin konularına dikkat edildiğinde, arka arkaya söylenen beyitlerde kompozisyon açısından bir bütünlük olduğu görülmektedir.

Bilim adamları tarafından “*Umu-miyetle hece vezninin 7 veya 8’lisi ile meydana getirilen 4 mısralık manzumelerdir*” (Elçin, 1993:281); “*Türk hece vezninin çoklukla 7 veya 8’lisi ile dört mısralık bir bütün içinde kendine mahsus ezgisi ile söylenen manzumelere mâni adı verilmektedir. Dört mısradan az veya çok mısralarla meydana getirilen mâniler de vardır.*” (Elçin, 1990:7); “*Mâni genellikle yedi heceden oluşan dört dizelik bir türdür*” (Gözyayın, 1989:3) “*Mısraların adedi ziyade olabilir...Mâniler arasında onbeş heceli olanlara da tesadüf edilmektedir.*” (Onay, 1996:89-90); “*Halk edebiyatının bir tarz-ı mahsûsu, ki ekseriyetle dört, bâzen altı mısradan teşekkül eder ve hece vezninin yedilisi ile söylenir*” , (Kadri, 1945:342); “*Mâni halk şiirinde en küçük nazım biçimidir. Yedi heceli 4 dizeden oluşur.*” (Dilçin, 1983:279); “*Mâni, anonim halk şiirinin en yaygın türüdür. Yedi heceli ve dört dizeli tek kıtadan meydana gelir*” (Dizdaroğlu, 1969:54) şeklinde tanımlanan mânilerin, bu çalışmada örneklendirdiğimiz gibi, Türk Dünyasının farklı yapıdaki benzer örneklerinin de dikkate alınması gerekmektedir. Kıyım Türklerinin geleneğinden alınan örneklerin hece ölçüsü kalıpları, mısra sayıları ve kafiye düzenleri; mânilerin şekil yönündeki çeşitliliklerini ortaya koymaktadır.

Mâniler sınıflandırılırken, dört-

ten fazla mısraa sahip mâniler, “ayaklı mâni” veya “artık mâni” olarak adlandırılıp geleneğe ve literatürde yer almaktadır. Aynı geleneğin ürünü olan, ancak iki mısradan meydana gelen beyitler de, mâni başlığı altında değerlendirilmelidir.

Örneklerden hareketle, Türk Dünyasının tamamını da göz önünde bulundurduğumuzda, mâni tanımı yapılırken yukarıda verdiğimiz tanımlarda olduğu gibi, hece ve mısra sayısını belirleyici özellik olarak ifade etmenin doğru ve yeterli olmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, Türk Dünyası halk edebiyatının ortaklıklarını ve detaydaki zenginliklerini daha açık bir şekilde ortaya koymak üzere, kendine özgü bir icra ortamında, kendine has bir ezgi ile ve hece ölçüsünün değişik kalıplarıyla söylenebilen, ikiden yirmiyeye kadar değişik mısra sayılarından meydana gelmiş bir bentlik halk edebiyatı nazım şekillerini göz önünde bulundurarak daha genel tanımlamalar yapılmalıdır.

Kaynaklar

- Dilçin, Cem (1983), **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, TDK Yay., Ankara.
- Dizdaroğlu, Hikmet (1969), **Halk Şiirinde Türler**, TDK Yay., Ankara.
- Elçin, Şükrü (1993), **Halk Edebiyatına Giriş**, Akçağ Yay., Ankara.
- Elçin, Şükrü (1990), **Türkiye Türkçesinde Mâniler**, TKAE Yay., Ankara.
- Fazıl, Rıza (1975), **Maneler ve Çınlar**, Gafur Gulam Adına Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, Taşkent.
- Gözyayın, Nevzat (1989), “*Anonim Halk Şiiri Üzerine*” **Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı (Halk Şiiri)**, S.445-450, Ocak-Haziran 1989.
- Kadri, Hüseyin Kâzım (1945), “*Mâni*”, **Büyük Türk Lûgatı**, C.3, İstanbul.
- Onay, Ahmet Talât (1996), **Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev’i**, Akçağ Yay., Ankara.